

Høringsuttalelse – rapporten *Kvensk – språk eller dialekt?*

Generelt

Norsk språkråd har hatt rapporten *Kvensk – språk eller dialekt?* av Kenneth Hyltenstam, med bistand av Tommaso Milani, til høring. I høringsbrevet ber Kultur- og kirke departementet spesielt om en vurdering av hvorvidt kvensk bør regnes som et språk eller en dialekt av finsk.

Språkrådet ser generelt positivt på arbeidet med å sikre kvensk/finsk¹ språk og kultur. De finsktalende gruppene som har innvandret til den nordligste delen av Norge gjennom århundrene, har spilt en viktig, men ofte underkjent rolle i utviklingen av det moderne samfunnet i denne landsdelen, både materielt, sosialt og kulturelt. I perioder har de imidlertid – i stedet for å få anerkjennelse for dette – vært mistenkt for "unasjonale" holdninger eller brukt som brikker i et nasjonalt eller storpolitisk spill. At kvensk språk og kultur har fått politisk vern, er derfor på sin plass, og det er viktig at dette følges opp på en fleksibel måte, slik at en på den ene side ivaretar behov og ønsker i hele den kvenske befolkningen og på den annen side unngår å sette kvensk opp mot for eksempel samisk eller nyere innvandrerspråk.

Språktypologi og språkpolitikk

I avsnittene 3–4 gir rapporten en grundig drøfting av termene *språk* og *dialekt*, anvendt spesielt med henblikk på kvensk. I avsnitt 6 gjennomgår forfatterne sine vurderinger punkt for punkt, før de i avsnitt 7 konkluderer, noe forsiktig, med at resultatene etter deres syn tilsier at "kvenska betraktas som ett eget språk snarare än som en dialekt av finska". Det er imidlertid en svært tydelig innsikt i denne rapporten (det framheves av forfatterne sjøl) at det ikke finnes noen entydig vitenskapelig begrunnelse for at denne språkvarietetet *må* regnes som det ene eller det andre. På et generelt plan er dette gammel innsikt, og det viktige her er at det også må sies å gjelde spesielt i tilfellet kvensk. *Man kan altså ikke på faglig-vitenskapelig grunnlag alene slå fast hva som er "det riktige"*. Som rapportforfatterne sjøl understreker, er og blir dette et *politisk* anliggende, og nettopp det bør være et kjernepunkt for myndighetene.

Spørsmålet om språktypologisk klassifisering av kvensk – språk eller dialekt? – er altså nær knyttet til spørsmålet om *språkpolitisk* status, og derigjennom også til andre aktuelle språkpolitiske problemstillinger som diskuteres i Norge for tiden. Her inngår blant annet spørsmålet om hva som er urbefolkninger, og hvilke rettigheter de har eller bør ha, også språklig, samt statusen for samisk og for nasjonale minoriteters språk og innvandreres språk. Noen av disse spørsmålene er sterkt kontroversielle, slik at også innholdet i høringsuttalelser som denne lett tolkes inn i debatter som føres, og det er derfor viktig å fastholde klare prinsipielle perspektiver.

Etter Norsk språkråds syn er det et særlig viktig punkt at *spørsmålet om hvorvidt kvensk er et eget språk eller en dialekt av finsk, vanskelig kan ses isolert fra et annet spørsmål, nemlig det om kvensk skal ha vern på nivå II eller nivå III etter Det europeiske charter for region- og minoritetsspråk*. Samtidig er det trolig også viktig – og dette kan virke paradoksalt – at *man kan vurdere nivået av vern for kvensk uavhengig av språktypologiske definisjoner*. Vi skal derfor gå nærmere inn på disse spørsmålene nedenfor.

---

¹ I denne høringsuttalelsen bruker vi heretter termene "kven" og "kvensk", det siste både om språket og som etnisitetsangivende adjektiv – *uten at dette skal oppfattes som stillingstaking i den pågående debatten om ord og realiteter*, jamfør de synspunktene vi legger fram i det følgende.

Divergerende oppfatninger av kven-begrepet

I underavsnittene 2.5, 4.1 og 4.6 gjør rapporten rede for de divergerende holdningene til betegnelse *kven* og *kvensk* som kan finnes blant kvener i Finnmark og Troms. Her framgår det blant annet at disse betegnelse har vært mindre ansett i Øst-Finnmark enn lenger vest. Situasjonen er dermed at det sannsynligvis vil være et delt votum fra kvenene sjøl i synet på om kvensk bør betraktes som et eget språk eller en dialekt av finsk. Dette er etter vårt syn et meget viktig forhold.

Forfatterne knytter de divergerende holdningene dels til den undertrykkelsen kvenene har vært utsatt for, og den mindreverdige klangen ord som *kven* og *kvensk* dermed har fått, dels til tidspunktet for innvandring, som i noen grad er seinere i øst enn i vest. Her kan det imidlertid være på sin plass å peke på også et annet moment, som forfatterne av rapporten ikke nevner, nemlig identifikasjon med Finland som et mulig positivt motiv for å anse kvensk som en dialekt av finsk. Her hører det både med at Øst-Finnmark ligger nærmere Finland og Russland enn øvrige kvenske områder og har vært direkte berørt av dette (både før, under og etter siste krig), at Vadsø har vært og er norsk fylkeshovedstad og samtidig "kvenby", og at kvenene i Sør-Varanger var og er en *grenseminoritet*, med de konsekvenser det får for folks forhold til språk, etnisitet og tilhørighet.

I alle tilfeller kompliserer uenigheten det språkpolitiske spørsmålet om hva kvensk skal defineres som. Som i Sverige, der det har vært atskillig diskusjon om et vedtak som gav *meänkieli* ("tornedalsfinsk") status som eget språk, kan en nok tolke de delte meningene om den språktypologiske statusen for kvensk som uttrykk for et *dilemma* mer enn som en konflikt om verdier, det vil si at de to oppfatningene prioriterer språkpolitisk ulikt, men likevel ut fra et felles, tilgrunnliggende ønske om å ivareta og sikre sitt språk og sin kultur. Det som skiller kvenene i Norge fra tornedalinger, er imidlertid at de er færre enn de sistnevnte, og at kvensk språk er mer utsatt enn *meänkieli*. Kvenene er kommet ganske langt i en språkskifteprosess (det er derfor det haster med innsamlings- og registreringstiltak).

Det er lett å se ulike hensyn som taler for den ene eller andre posisjonen. Til fordel for at kvensk bør regnes som eget språk, taler ønsket om et skolefag som virkelig gjenspeiler ens lokale språk og kultur, behovet for entydig forankring innenlands i Norge (jamfør samenes urfolksstatus), uro for at ens språklige identitet skulle kunne assimileres av standardfinsk, samt ønsket om å styrke og videreføre den kvensk-etniske mobilisering som er i gang. Til fordel for å se kvensk som en dialekt av finsk taler ikke bare en mulig identifikasjon med Finland, som nevnt, men også ønsker om nærhet og kontakt over grensen, blant annet på basis av gamle og nye familieband, den praktiske nytten av å lære finsk standardspråk og den rekkevidden det kan gi, og ønsket om å kunne pleie og videreutvikle finskfaget slik det alt er etablert i norsk skole.

Hvilket standpunkt er mest samlende?

Ifølge de opplysningene Norsk språkråd har, er bevisstheten om forbindelsen mellom kvenene og Finland eldgammel i Nord-Norge, og det er ingenting som tyder på at den noen gang er blitt brutt. Vi legger derfor til grunn at *det er oppfatningen av kvensk som et eget språk som representerer et nytt standpunkt*, og antar derfor at det er denne språkpolitiske posisjonen som vil være mest kontroversiell både blant kvenene sjøl og deres naboer. Videre antar vi at det er synet på kvensk som en varietet av finsk som *minst* bryter med tradisjonelle forestillinger. I tillegg er det vel også slik at hvis man fastholder dette synet, ekskluderer man ingen av de to,

men hvis man definerer kvensk som et eget språk, ekskluderer man finsk som "ikke-kvensk" Hvor stor vekt myndighetene bør legge på disse momentene, kan imidlertid diskuteres.

Når Europarådet ønsker et vedtak om språktypologi for kvensk, vil vi imidlertid gjenta at dette bør ses som et *språkpolitisk* spørsmål. Det tilsier blant annet at man søker løsninger der spørsmålet om typologi ikke overskygger realitetene og ikke stimulerer faktiske eller mulige konflikter med negative følger. Myndighetene må finne et standpunkt som om mulig imøtekommer begge sider av skillelinja i synet på hva kvensk er. Den utsatte stillingen for kvensk gjør det viktig å ikke splitte de små gruppene som kvenene utgjør.

Det europeiske charter for region- og minoritetsspråk

Det europeiske charter for region- og minoritetsspråk gir mulighet for ratifiserende stater til å velge mellom et mindre og et mer omfattende vern av sine region- og minoritetsspråk, etter henholdsvis del II eller del III av charteret. I Norge har (nord)samisk vern på nivå III, kvensk på nivå II. Charteret skiller ikke mellom urbefolknings språk og andre region- og minoritetsspråk, og det er også irrelevant om et region- eller minoritetsspråk tilhører en grenseminoritet eller ikke, og om det er eller ikke er utbredt i et annet land.

I Norge er kvenene anerkjent som nasjonal minoritet etter Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter, derimot ikke som urbefolkning. I debatt om kvensk argumenteres det iblant for urbefolkningsstatus for kvenene, kanskje ut fra en tanke om at kvensk språk ville være sikret mer forpliktende vern på den måten, og argumentasjonen for kvensk som eget språk og ikke dialekt av finsk kan ha noe av den samme bakgrunnen, uten at dette altså har noe formelt grunnlag i charteret for region- og minoritetsspråk.

Norsk språkråd mener imidlertid at spørsmålet om nivået av vern kan vurderes uavhengig ikke bare av språktypologiske definisjoner og klassifikatoriske kategorier, men også av spørsmålet om minoritets- eller urfolksstatus. Vi vil igjen understreke at myndighetene ikke bør gjøre vedtak som virker unødig splittende.

Samtidig er det etter vårt syn sant å si vanskelig å se at det skulle ha noen særlig hensikt å definere kvensk som det ene eller andre uten samtidig å vurdere denne språkvarietetens språkpolitiske status. Sett fra "språkets synspunkt", om en kan si det slik, er det viktige ikke om kvensk defineres som eget språk eller en dialekt av finsk, men hvilket vern det faktisk har. I dag har kvensk altså vern på charterets nivå II, som er lite rettslig bindende, i motsetning til nivå III, som er langt mer forpliktende. Et viktig spørsmål blir da om kvensk kan eller bør få vern på nivå III. Først noen ord om mulige konsekvenser av å forsterke vernet av kvensk fra nivå II til nivå III.

Vern på nivå II omfatter forpliktelser, men ikke rettslig bindende regler. Vern på nivå III innebærer at myndighetene måtte velge ut minst 35 paragrafer eller underparagrafer og forplikte seg konkret på språktiltak i samsvar med dem. Enten kvensk ble bestemt som et eget språk eller ikke, ville dette i praksis omfatte kraftig styrkede ordninger for kvensk både i skolen og andre samfunnssektorer. Særlig hvis kvensk defineres som et eget språk, ville det være nødvendig å opprette et eget råd for kvensk. Hvor store kostnader det alt i alt ville dreie seg om, er naturligvis umulig å si i dag. Dette er ganske omstendelige prosesser, noe en ser av at vedtaket om status for meänkieli som eget språk i Sverige i 1999 ennå ikke har ført til at det er opprettet noe standardiseringsorgan for språket.

Om kvensk defineres som et eget språk innenfor rammen av fortsatt vern på nivå 2, vil det ikke automatisk forplikte myndighetene ut over dagens nivå. Men noen konsekvenser kan det få. Siden kvensk da blir bestemt som noe annet enn finsk, vil ikke lenger riksfinske organer ivareta standardisering, utarbeidelse av ordbøker, språkrøkt osv., og kvensk vil være helt avhengig av private ildsjeler og myndighetenes velvilje, altså omtrent som det er i dag. Som det framgår av *Kvensk ans status* (underavsnitt 4.5), drives det allerede slikt arbeid med kvensk på frivillig basis, og et vedtak om å anerkjenne kvensk som eget språk vil vel muligens legge en litt forsterket moralsk forpliktelse til økonomisk støtte på staten, men knapt noe mer. Hvis man på den annen side velger å definere kvensk som en dialekt av finsk, innenfor vern på nivå II, vil det i seg sjøl bare innebære status quo, og ikke forplikte myndighetene ut over dagens standard.

Det avgjørende er i alle tilfeller graden av vern, ikke språktypologisk klassifikasjon. Skillet mellom de to alternativene – kvensk som eget språk eller som dialekt av finsk – ville komme tydeligere til uttrykk hvis kvensk fikk vern på nivå III (som samisk i dag). Hvis kvensk da ble erklært som eget språk (og ikke bare en dialekt av finsk), ville vernet i praksis kreve etablering av en mer omfattende språklig infrastruktur for kvensk, med standardisering, utarbeiding av normative grammatikker og ordbøker, lærebøker og undervisningsmaterieell, kanskje en egen språkrådsinstitusjon, alt sammen ved hjelp av offentlige bevilgninger, og kanskje også andre støtteordninger. En slik infrastruktur ville derimot trolig være noe mindre påkrevd – også ved vern på nivå III – dersom språket ble definert som en dialekt av finsk, siden det finnes riksfinske eller standardfinske institusjoner som det ville være naturlig å trekke på.

Opptapping av språkvern eller språkpolitiske utredninger med et videre siktemål?

Norsk språkråd er likevel skeptisk til at vernet for kvensk i dag kan heves til nivå III. Det er to hovedgrunner til dette. Den ene er uenigheten i synet på hva kvensk er – språk eller dialekt – blant kvenene sjøl, som vi har kommentert ovenfor. Mye tyder på denne saken trenger å diskuteres mer og modnes i opinionen. Det har stor betydning hvordan dette oppfattes, både av kvenene sjøl og av deres "omgivelser", for det er det som vil avgjøre legitimiteten til de ordningene som innføres. For det andre mener Norsk språkråd at det er en rekke uavklarte spørsmål som bør utredes nærmere hvis man vil vurdere å gi kvensk vern etter punkt III i det europeiske charteret.

En gruppe slike spørsmål gjelder forholdet til *innvandrerspråk*, som ikke omfattes av charteret, men som likevel kommer inn i bildet i samband med kvensk på grunn av de mange familieforbindingene mellom kvener og nyinnflyttede finner, som for øvrig også påvirker revitaliseringen av språket (jamfør underavsnitt 5.2 i rapporten). Er finsk et innvandrerspråk i Norge? Gjør det noen forskjell her om kvensk er en dialekt av finsk eller et eget språk? Hvordan skal nyinnvandrede finner rubriseres, og hvor mange er det av dem? Når går et språk over fra å være innvandrerspråk til å bli minoritets- eller regionspråk? Alt dette er språkpolitisk viktig. Antall brukere som omfattes av vernet, vil nemlig stige hvis det gjelder finsk og ikke kvensk.

Det er i prinsippet mulig å verne et minoritetsspråk uavhengig av tilslutning til avtaler med formelle regler. Men svært mange av dem som engasjerer seg i disse debattene, mener at *formelt* vern med basis i det europeiske charteret eller tilsvarende dokumenter er helt nødvendig. Sjøl om vi altså finner det vanskelig å gi noe klart votum for et eventuelt vern for kvensk på nivå III slik situasjonen er i dag, mener vi samtidig at disse problemstillingene med fordel kunne utredes nærmere, ikke bare med henblikk på vern av kvensk, men også i en

bredere sammenheng, med henblikk på innvandreres språk, der det kan være gunstig å utvikle en prinsipiell politikk – og gjerne nettopp i en kontekst som denne, fjernt fra de mest opphetede innvandringsdebattene.

Behov for bevilgninger til innsamling og standardisering av stedsnavn m.m.

I forbindelse med vern av språk må språkpolitiske beslutninger følges opp med økonomiske bevilgninger dersom beslutningene skal ha noen effekt. På den annen side kan de økonomiske bevilgningene godt økes også før alle prinsipielle spørsmål er endelig avklart. Dette bør etter vårt skjønn gjelde også i forbindelse med kvensk. Derfor vil vi helt til slutt understreke at behovet for midler til styrking av kvensk språk og kultur uten tvil er stort. Myndighetene må sørge for de nødvendige bevilgninger ikke minst til innsamling av kvenske stedsnavn og annen registrering av den kvenske språklige arven i Nord-Norge. Siden språkskifteprosessen er i gang, haster det svært med å gjøre dette, og det kan naturligvis gjøres aldeles uavhengig av klassifikatoriske vedtak om språktypologi og graden av formelt språkvern. Og uansett hvilket standpunkt departementet inntar her, bør det virke samlende og ikke føre til at den faktiske statusen kvensk har i dag, svekkes.

Kort oppsummering

Vår vurdering av situasjonen er dermed kort sagt denne:

1. En bør trappe opp de økonomiske bevilgningene til det som er helt nødvendige språktiltak for kvensk, med en gang, fordi språkskifteprosessen er kommet så vidt langt.
2. Diskusjonen om de prinsipielle sidene ved statusen for kvensk bør gå videre, og myndighetene bør ta sikte på å trekke opp retningslinjer som omfatter alle minoritetsspråk i Norge.
3. Hvis en er opptatt av framtiden for kvensk, er diskusjonen om vern på nivå II eller nivå III etter det europeiske charter for region- og minoritetsspråk viktigere enn spørsmålet om hvorvidt kvensk skal være et sjølstendig språk eller en dialekt av finsk.
4. Et overordnet hensyn må være å ikke splitte små grupper som kvener og kvensk- eller finsktalende i Nord-Norge unødig.
5. Slik situasjonen er i dag, finner Norsk språkråd det vanskelig å gå inn for vern av kvensk på nivå III etter det europeiske charteret.